

*Hatalmaskodás és nők 1301–1323 közötti okleveles források tükrében**

Dolgozatomban kísérletet teszek egy eddig kevésbé kutatott téma,¹ a nők elleni hatalmaskodások eseteinek felderítésére. Az 1301 és 1323 közötti időintervallumot azért tartom érdekesnek, mert 1323-ig nem volt erős központi hatalom, és ez kedvezett az erőszakos bűntettek elkövetőinek. A későbbiekben szeretném majd vizsgálni, hogy a békés időszakban ehhez képest tapasztalható-e eltérés a hatalmaskodási esetek számában és a bűnesetek fajtáiban. Jelen munkám az *Anjou-kori oklevéltár* 1301 és 1323 közötti okleveleket tartalmazó köteteinek regesztáira épül, mert a sorozatnak köszönhetően rendelkezésemre állt egy teljesnek mondható korpusz a vizsgált időszakra vonatkozóan.

Mivel a hatalmaskodás² speciális bűncselekmények összefoglaló neve, s a vizsgált korszakban nincs szabatos jogi megfogalmazása, kérdéses, hogy milyen bűntényeket sorolhatunk ide. Dolgozatomban minden olyan erőszakos cselekedetet, amely nők személye, szabadsága, tulajdona ellen irányult, akár annak birtokán, akár azon kívül, a hatalmaskodások körébe soroltam. Igyekeztem e három kategóriát külön tárgyalni, s ezeken belül is tipizálni, bár számos ügy meglehetősen komplex, így egyes esetek több általam felállított kategóriában is szerepelnek.

A nők személye ellen elkövetett hatalmaskodások

A nők gyakran szenvedtek el bántalmazásokat, a károsultak köre is meglehetősen változatos; az elkövetők nem voltak tekintettel sem nemre, sem rangra, sem korra, sem állapotra. Mint azt a következőkben látni fogjuk, bár számos esetről tudunk, a női áldozatok keresztnéveit gyakran nem ismerjük. Ugyanis legtöbbször valakinek a hozzátartozójaként szerepelnek, néha *pedig csak mellékesen* értesülünk róla, hogy női sértettei is voltak az adott bűncselekménynek.

A vizsgált anyagban leggyakrabban a megsebesítés³ és a megveretés⁴ szerepelt. Az oklevelek időnként utalnak a verés súlyosságára is.⁵ Egy esetben a megvert nőt meg is erőszakolták.⁶ A leggyakoribbak a kard által okozott sérülések lehettek, hiszen az oklevelekben valószínűleg csak az ettől eltérő sebesüléseket

* Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Zsoldos Attilának a hasznos tanácsokért.

¹ Lásd pl. KÖFALVI 2004.; KÖFALVI 2006.

² A hatalmaskodás fogalma Eckhart Ferenc és Bónis György szerint az Anjou-korban alakult ki és a nemesek elleni erőszakos cselekedeteket jelenti. ECKHART 2000. 318.; BÓNIS 1943. 215. Az újabb kutatás a 13. századra teszi a fogalom kialakulását, és ide sorolják a bárki személye, szabadsága, jogai, illetve tulajdona ellen elkövetett erőszakos cselekedeteket. Szabatos jogi megfogalmazására csak a 15. században került sor, büntetése elméletben a fővesztés volt. BÉLI 2009. 214–215.; KÖFALVI 2004. 7., 14.; ZSOLDOS 1994. 255.

³ ANJOU OKL. III/408., 474., V/23., 32. sz.

⁴ ANJOU OKL. I/167., II/564., III/408., IV/49., 248., V/23., 32., VI/104., VII/345. sz.

⁵ Például Éliást, a veszprémi püspök serviens-ét és feleségét „félholtra” vették (ANJOU OKL. V/32. sz.), vagy Farkas anyját „kegyetlenül” megverték. (ANJOU OKL. VII/345. sz.)

⁶ ANJOU OKL. VI/104. sz.

emelték ki, például György nőtestvérének esetében, akinek a karját nyíllal lötték át.⁷

A legtöbb ügyben, ha született is ítélet, az nem maradt fenn. Csak két *per lezárását* ismerjük; mindkettőben megegyeztek a felek, de mivel a nők elleni erőszakon kívül más bűncselekmények is történtek, nem tudhatjuk, hogy az egyezségeket mennyiben befolyásolták a nőket ért sérelmek.

Az első esetben Bő nembeli Trepk comes⁸ maga és fiai, illetve Sárközi Ábrahám fiai: Domján, Sebestyén és Benedek kiegyeztek abban a perben, ami Ábrahám fiai birtokainak lerombolása és az anyjuk megverése (*verberacionis domine matris*) miatt zajlott köztük. Fogott bírák ítélete nyomán megállapodtak, hogy Ábrahám fiai 15 márka ellenében felhagynak a pereskedéssel, ebből 10 márkáért Trepk comes Syko[ua⁹] nevű birtokának egy részét átadják.¹⁰

Hasonlóan zárult Eugén comes¹¹ özvegyének és lányainak, Gunthe-nek és Margitnak a pere Péter fia Istvánnal¹² károkozás, házak felégetése, az özvegy megverése és más, nem részletezett jogtalanságok miatt. Az ügyben Gunthe férje, Perényi Miklós¹³ comes képviselte a sértett nőket, s fogott bírák közreműködésével abban egyeztek meg, hogy Miklós Istvánnak hagyja Kalyav nevű faluját, viszont István az özvegynek és két leányának engedi át Korompach falut és birtokot, valamint a Vojkóc, Udvarhely, Ludvig, Korompachujfalu, Rihnó és Kluknó nevű birtokokat.¹⁴

Különösen nagy veszélynek voltak kitéve azok a nők, akikről köztudott volt, hogy *nem számíthattak* férfi segítségére: egy Lilim nevű asszonyt férje halála után támadtak meg Szakállas Máté¹⁵ és cinkostársai, kiűzték Kispác birtokról a fiával: Jánossal és lányával: Erzsébettel együtt, javaikat elvették, ráadásul üldöztetésük közben János a *Peleua* folyóba esett és meghalt, Erzsébeten pedig ennek következtében súlyos gyengeség vett erőt.¹⁶ A vizsgált időszakon belül nem született ítélet az ügyben.

⁷ ANJOU OKL. III/408. sz.

⁸ Trepk comes a Bő nemzetség Thúz-ágához tartozott. 1280 és 1309 között bukkant fel a forrásokban. IV. László, majd III. András szolgálatában állt, később valószínűleg Kőszegi Henrikhez csatlakozott. KARÁCSONYI 300.

⁹ Az oklevél foltos és lyukas, a birkok neve elmosódott, Karácsonyi János Sikova településként oldja fel, és Felsőszitvával azonosítja KARÁCSONYI I. 303–304., DL 40 317.

¹⁰ ANJOU OKL. II/564. sz.

¹¹ Jaan fia Eugenius comes, 1304-ben kelt oklevélben már néhaiként szerepelt (I/666.) Egy János nevű fia és négy lánya volt: Synta (ANJOU OKL. I/520., 666. sz.), Erzsébet (ANJOU OKL. I/666. sz.), Margit (ANJOU OKL. I/666., IV/284 sz.) és Gunthe (ANJOU OKL. IV/284. sz.).

¹² Eugenius comes a nagybátyja volt (ANJOU OKL. II./915., 916. sz.)

¹³ Orbán fia Perényi Miklós, a rihnói ág őse, 1311 és 1347 között szerepel a forrásokban. Druget Fülöp és Vilmos familiárisa. 1311-ben a kassai polgároknak adott kezesek között szerepel a neve (ANJOU OKL. III/150., 151., 154., 155. sz.), 1318-ban szepesi albiró (ANJOU OKL. V/60. sz.), 1323 és 1327 között Druget Fülöp helyettese és albirája, 1331 és 1334 között szepesi alispán, 1333–1334 nádori albiró, 1336 és 1339 között bihari ispán és 1341–1342 között sólyómkői várnagy. ENGEL II. 189.

¹⁴ ANJOU OKL. IV/284. sz. Peren (Abaújvár m.) ma Perín, Szlovákia (a továbbiakban: Sz.); Kalew (Szepes m.) ma Szepeskárolyfalva/Kal'ava, Sz.; Corumpach (Szepes m.) ma Korompa/Korompachy, Sz.; Voykt (Szepes m.) ma Vojkfalva/Vojkovce, Sz.; Oduorhel és Luduigk (Szepes m.) ma már nem létező települések; Chorumpach új falu (Szepes m.) ma Korompa/Korompachy, Sz.; Rechnow (Szepes m.) ma Richnava, Sz.; Fluchnow (Szepes m.) ma Kluknava, Sz.

¹⁵ Szakállas (*Barbatus dict.*) Chomoz comes sezeiense AO I. 280. sz.

¹⁶ ANJOU OKL. III/543. sz. Kis Paach (Pozsony m.) ma Pusztapát/Pác, Sz.

Az eddig felsorolt esetekben a károsultak házára, birtokaira törték rá. Azonban az utak is veszélyesek voltak, számos alkalommal kérték az oklevelek átírását „*az utakon leselkedő veszélyek és békétlen idők*” miatt. Az utazókat lesből könnyen, kevés emberrel is meg lehetett támadni. Gergely fia Baksát azzal vádolták, hogy 1300. április 2-án fényes nappal rátört Horpácsi Tamás fiai: Pete és Sándor parochiális egyházára, Pete és Sándor templomba igyekvő feleségét a kocsirol letaszította, lovát és a kocsin lévő más javait bántotta. Boksa 25 nemes emberrel együtt esküt¹⁷ tett, hogy nem követte el, amivel vádolták,¹⁸ így valószínűleg felmentették.

Mint láthattuk, a templom sem jelentett biztonságot: Ciprián fia Mihály és Oroszi Othmar fia Péter feltörte és elvitte Domokos *comes* javait Szent György vértanú templomából, ráadásul feleségét, lányát és nőtestvérét erőszakkal kivetette és kizárta a templomból. Az ügy peregyezséggel zárult, fogott bírák közbejöttével: Mihály és Péter a Domokos uszai birtoka körül fekvő földjüket szavatosságg vállalásával odaadták Domokosnak.¹⁹

Szinte semmire nem voltak tekintettel. 1315. április 4-én hajnalban támadás során Bakonyai Dénes fia Rénold szülés közben sebesített meg egy ágyban fekvő nőt, Both fia Sándor özvegyét, majd sorsára hagyta.²⁰ Egy csonkításos esetről is tudunk, de a forrás elég szűkszavú, mindösszesen *a csonkítás tényét* közli, és azt, hogy a sértett egy jobbágy felesége.²¹

Voltak olyan esetek is, amikor a nők azért sérültek meg, mert hozzátartozóikat akarták megvédeni a támadástól. Például Dese felesége próbálta megmenteni férjét, amikor Amadé fiai: András és Pál, valamint Kislóki Péter fia Jakab fegyveres erővel rátörtek házukra, de a támadók ide-oda tuszkolták.²² Hősiesen védekezhettek azok az asszonyok is, akik Farkast próbálták megóvni: miután Farkast Miskolc falu templomából Ivánka fia Miklós fia Péter *magister*²³ jobbágysai és szerviensei elragadták, megverték, és törrel megsebesítették, testvére, Pál házában talált menedéket, ahonnan a támadók Pál feleségének kezéből elragadták, Farkas anyját, aki védelmezni akarta a fiát, kegyetlenül megverték.²⁴

A vizsgált korszakból négy, nővel kapcsolatos gyilkossági ügyet ismerünk, ami valószínűleg *csak a töredéke lehet* a ténylegesen megtörtént gyilkosságoknak, ez részben azzal magyarázható, hogy számos alkalommal nem részletezik, hogy az áldozatok milyen neműek voltak.

A négy esetből háromban született ítélet, egyben nincsenek adataink még arról sem, hogy ki a két halott nő, és szinte mintegy mellékesen értesülünk a halálukról is.²⁵

¹⁷ Az esküről lásd BÉLI 2009. 275.; HAJNIK 1899. 276–341.; ECKHART 2000. 331–335.; MEZEY 2007. 409–412.

¹⁸ ANJOU OKL. I. 384–385. sz. Hurbach (Somogy m.) ma már nem létező település.

¹⁹ ANJOU OKL. I/614. sz. Vrus (Veszprém m.), Vsa (Zala m.) ma már nem létező település.

²⁰ ANJOU OKL. IV/49. sz. Bakanha (Baranya m.); Bakonyai Dénes fia „Nagy” Rénold (ENGEL II. 18.)

²¹ ANJOU OKL. I/714–715. sz.

²² ANJOU OKL. VI/511–512. sz. Kysluc (Somogy m.) ma már nem létező település.

²³ Balog nem Szécsi ágához tartozott, tőle származott a felsőlendvai ág. 1317-ben borostyáni várnagy, 1326 és 1333 között nógrádi ispán, szandai várnagy. ENGEL II. 233.

²⁴ ANJOU OKL. VII/345. sz.

²⁵ ANJOU OKL. VI/439–440., 468., 475. sz.

A fennmaradó három esetből egy a tettesek kivégzésével, kettő peregyezséggel zárult. A halálos ítéletet Elek fia Demeter, Péter fia Simon, Domonkos fiai: Dobor, Chethev és Leukus Azarjási nemesek ellen mondták ki, akiket Kazal Pál mester²⁶ számos üggyel, többek közt gyilkosságokkal, csonkítással is vádolt.²⁷ A vizsgálat kiderítette, hogy nevezettek a sértett 23 faluját, szerviense, Byze fia Máté házát a faluval együtt, Pál mester házait és épületeit felégették, az ingó és ingatlan javakat elégették, Pál feleségére a házát rágyújtották.²⁸ Az oklevél nem írja, de a sértett felesége valószínűleg nem élte túl a támadást. Az ügyet számos más esettel együtt tárgyalták, s végül János országbíró 1313. augusztus 1-jén halálra ítélte az elkövetőket, Pál ellen szóló okleveleiket érvénytelenítette, birtokaikat a sértettnek ítélte.²⁹ Mivel több súlyos vádpont is volt, nem tudjuk eldönteni, hogy ebben az esetben milyen ítélet született volna.

A következő két esetben a felek kiegyeztek egymással. Az első ügy kapornaki Kövér Mihály lánya, András fia Dénes egykori felesége halála és megégetése, hasonlóan Gere fia Pál leányai: Margit és Erzsébet, valamint Henrik fia Miklós megégetése miatt zajlott Demeter fiai: János, Salamon, Demeter és szervienseik ellen. A per végén Kövér Mihály lányának halála miatt 150 márkát kellett fizetniük részint készpénzben, részint természetben (marhákban, lovakban, szövetekben, de fegyverekben és birtokokban nem).³⁰

A másik ügyben az erdélyi káptalan előtt a testvérüket, Jánost képviselő János fia Miklós mester és László kötelezték magukat, hogy mivel jelen lévő testvérük, Mihály beleegyezését adta Szentmiklós birtokuk átadásához Gyereü mester, Jakab, Kemény, Miklós és János számára anyjuk és jobbágyaik halála, Deszmer falujuk lerombolása, valamint jogtalanságok elkövetése fejében, más birtokaikban egyenértékű földet, vagy Szentmiklós földben hasonló birtokrészt tartoznak adni Mihálynak.³¹

A korszakból két nemi erőszakkal kapcsolatos esetet ismerünk. Törvény szerint, aki tisztességes hajadont, özvegyet vagy férjes asszonyt erőszakkal (*vi*) és akarata ellenére (*contra voluntatem*) nemi érintkezésre kényszerített, azt úgy büntették, mint aki embert ölt.³² Az általunk ismert két esetből az egyikben valóban halálbüntetést szabtak ki: 1301. október 20-án Segesden kelt oklevele szerint Henrik szlavón bán³³, somogyi és tolnai *comes* László (vagyis Vencel) király parancsára Somogy megyében 3 közgyűlést (*congregatio generalis*) tartott. Ezeken János fia

²⁶ Dorozsma nembeli János fia István fia Pál 1310 előtt pozsegi várnagy, 1316–28 között bodrogi ispán, kőszegi várnagy, 1320–28 között macsói bán és valkói ispán, 1323–28 között szerémi ispán, 1331–36 között királynéi udvarbíró, 1332-ben szatmári ispán, 1334–52 között királynéi tárnokmester. A Garai család Bánfi ágának őse. ENGEL II. 81.

²⁷ ANJOU OKL. III/577. sz. Azaryas (Baranya m.) ma Adorjás.

²⁸ ANJOU OKL. III/536–537. sz.

²⁹ ANJOU OKL. III/577. sz.

³⁰ ANJOU OKL. VI/154. sz. Kapornak (Zala m.) ma Nagykapornak.

³¹ ANJOU OKL. VI/881. sz. Szentmiklós (Kolozs m.) ma Pusztaszentmiklós/Sănnicoară, Románia; Deszmer (Kolozs m.) ma Dezmér/Dezmir, Románia.

³² BÉLI 2009. 203. Szent László király úgy rendelkezett, hogy aki hajadon leányon (*virgini*) vagy asszonyon (*mulieri*) erőszakot tesz, úgy bűnhődjön, mintha embert ölt volna. CJH 60–61. (Szent László I/32.)

³³ Kőszegi Henrik szlavón bán, somogyi és tolnai ispán 1301–1309, tárnokmester 1302–1305, baranyai és bodrogi ispán 1304–1309. ENGEL II. 135.

István összes birtokai feldúlásával, egyházai szétzúzásával, asszonyok lemeztelenítésével, lányok megbecstelenítésével vádolta meg Iwanch mester szerviensei mint köztörvényes büntettek elkövetőit, amit a nemesek és a közgyűlés más résztvevői megerősítettek. Ezért Henrik királyi felhatalmazás alapján a négy Somogy megyei bíróval együtt bírósági eljárás mellőzésével halált mondott ki rájuk, s birtokaikat az okozott károk fejében Istvánnak adta.³⁴

A másik esetben peregyezség született. 1321. április 30-án Andor bíró és a kassai esküdtek előtt Magdolna a leányával, Katalinnal és két fiával: Ivánnal és Mikével bevallotta, hogy azon perben, melyet meggyalázás és megverés ügyében folytatott Mojs fia György, ennek anyja, Kemény comes, Donz és Myxe ellen, fogott bírák ítélete révén egyezsége jutott: Györgyék neki elégtételt adtak, Magdolna és rokonai pedig nem zaklatják Györgyüket, s ha az ügyben bárki pert indítana, patvarkodásban marasztaltassék el.³⁵

A peres felek tehát megegyeztek az ügyben, a bevallásnál személyesen jelen volt a sértett Magdolna lánya, Katalin és az elkövető(k). Nem tudhatjuk, mit takar maga az elégtétel, hogy pénzben kártalanították, vagy esetleg a tettesnek feleségül kellett vennie a lányt. I. (Nagy) Lajos király korában *gyakori volt* a bíró előtt megkötött, vagy újrakötött házasság. A bírói eljárás azon alapult, hogy a férfi erőszakot követett el a nőn, s a perben a bíró kötelezhette a vádlottat az illető lány feleségül vételére. Ez esetekben a bíró maga adta át a lányt, s a házasságot inntől érvényesnek tekintették.³⁶

A nők szabadsága elleni hatalmaskodások

A vizsgált okleveles anyagban három olyan esetet találtam, amikor nők szenvedtek el fogságot hatalmaskodások következtében. A legtöbb esetben *nem tudjuk*, mi történt utóbb a sértettekkel.

1319. június 3-án történt egy hatalmaskodás, melynek során szolganőket hurcoltak el. Az ügyben ítélet is született, de ennek kapcsán nem tudunk meg semmit a szolganők további sorsáról, a felek számos más dolog miatt is pereltek, a peregyezésben pedig a felperesek birtokokat kaptak az elszenvedett sérelmekért.³⁷

A következő esetben Imre mester vádolta a Boldogságos Szűz-szigeti apácák Szentpéter falujában az apácák akaratából vendégeskedő embereket, hogy több más büntett mellett 10 jobbágyát és 2 női családtagját fogolyként elvitték.³⁸ A budai káptalan jelentésében mindezt megerősítette.³⁹ A vizsgált időszakban nem született ítélet az ügyben, és nem ismeretes a sértettek további sorsa sem.

Egy esetben tudjuk, hogy a nő haláláig fogságban maradt. Erről Károly Róbert 1319. június 21-én kelt okleveléből értesülünk, melyben elefánti Dezsőnek⁴⁰ adományozott birtokot, mert kivált a hűtlen trencsényi Csák Máté csoportjából, összes birtokát, javát, fiait, feleségét, lányait Máté kezére hagyta és a királyhoz

³⁴ ANJOU OKL. I/93. sz. Segesd (Somogy m.)

³⁵ ANJOU OKL. VI/104. sz. Kassa (Abaújvár m.) ma Košice, Sz.

³⁶ MEZEY 2007. 144.

³⁷ ANJOU OKL. V/809., 810., 871. sz.

³⁸ ANJOU OKL. VI/830. sz. Szentpéter (Fejér m.) ma már nem létező település.

³⁹ ANJOU OKL. VI/838. sz.

⁴⁰ FÜGEDI 1999. 111–118. Elefánt (Nyitra m.) ma Lefantovce, Sz.

csatlakozott. Az oklevélből kiderül, hogy Csák Máté Dezső fiait megvakíttatta, feleségét pedig élete végéig fogságban tartotta.⁴¹ Sajnos nem ismerjük a történetben szereplő feleség és a gyermekek nevét. Az oklevélből az sem derül ki, hogy mikor történhetett mindez. Annyi biztos, hogy Dezső 1312-ben még Elefánton volt, de nem sokkal később elhagyta szülőföldjét és Csák Mátét, 1316-ban már a király seregében harcolt.⁴² Nem tudjuk, fiainak és lányainak mi lett a további sorsa; ismert ugyan Dezsőnek egy Mihály nevű fia, akiről 1335 és 1376 között vannak adatok, de ő *valószínűleg* már egy másik házasságból származott, mint ahogy az az ismeretlen nevű lánya is, aki Gerőfi Jakabbal kötött házasságot.⁴³

Rátót nembeli Domokos egykori nádor fia: Domokos mester⁴⁴ és fivére viszont egy nőnek, Kakas Miklós⁴⁵ özvegyének, Kenegundis-nak köszönhatték szabadságukat és életüket, ugyanis Trencsényi Máté elfogatta és halálra ítélte őket, de az özvegynek kezük és lábuk törése által sikerült kiszabadítania a két férfit. Bátor tettéért a Borsod megyében lévő Mátyusföldre birtokot kapta.⁴⁶

A személyes szabadság megsértésének egyik esete, amikor erőszakkal kényszerítik ki az eljegyzést, vagy a házasságot. A korszakból fennmaradt egy ilyen eset is: óvári Konrád fia Jakab⁴⁷ lányát: Chala-t az egyház színe előtt erőszakosan eljegyeztették Ejze⁴⁸ testvéreinek, Mizsének⁴⁹ fiával. A frigyre Ejze kényszerítette Chala apját, annak ellenére, hogy a lány még hét éves sem volt. Chala a nagykorúsága elérésekor, amikor beleegyezését adhatta volna az eljegyzéshez, kifogásolta és ellenezte azt.

1318. augusztus 25-én Tamás esztergomi érsek⁵⁰ biztosította az ügygel foglalkozó László pécsi püspököt⁵¹, hogy lehetőséget adjon a lány számára: olyan férfjjel kössön házasságot, akivel akar.⁵² 1319 júliusában Chala az anyja társaságában engedélyt kért, hogy mással köthessen házasságot. Mizse a lány tudomása szerint még zsenge korában, nem sokkal az eljegyzés után amúgy is elhagyta az országot. Mivel a szerződés nem tartalmazta a helyet, ahol a kényszerítés történt, és hét éven aluliak között kötött, így kezdettől fogva érvénytelen volt, ezért Chala-t elválasztották Mizse fiától, s engedélyezték, hogy mással kössön házasságot.⁵³ Chala korában valószínűleg tisztában lehettek a kánonjogi szabályokkal és ezeket fel is használták a per során.⁵⁴

⁴¹ ANJOU OKL. V/501. sz. Trencsén (Trencsén m.) ma Terenčín, Sz.

⁴² FÜGEDI 1999. 112.

⁴³ FÜGEDI 1999. 138.

⁴⁴ ENGEL II. 186.

⁴⁵ Miklós nádor fia, a Rohonci család őse, zalai és vasi ispán 1317–21, lovászmester 1318–21 között. ENGEL II. 136.

⁴⁶ ANJOU OKL. VII/726. sz. Más néven Kisarló (Borsod m.), ma Arló.

⁴⁷ Győr nembeli (óvári) Konrád fia Jakab 1291-ben pohárnokmester, 1292-ben mosoni ispán ZSOLDOS 314.

⁴⁸ Mizse nádor fivére, 1285-ben pilisi ispánként és visegrádi várnagyként szerepel. ZSOLDOS 299.

⁴⁹ „Szerecsen” Mizse nádor 1290-ben nádor, 1291-ben bodrogi és tolnai ispán. (ZSOLDOS 338., ENGEL II. 168.)

⁵⁰ Tamás 1304–1305 fehérvári prépost, 1305–1321 esztergomi érsek. ENGEL II. 236.

⁵¹ Szeplaki László 1312-ben pécsi prépost, 1315–1346 között pécsi püspök ENGEL II. 223.

⁵² ANJOU OKL. V/243–245. sz. Óvár (Moson m.) ma Mosonmagyaróvár.

⁵³ ANJOU OKL. V/517–518. sz.

⁵⁴ A kánonjogi szabályozásról l. MEZEY 2007. 145.

A korszakban persze nem mindig azzal kötöttek házasságot, akivel akartak: ezt bizonyítja az a két eset is 1319-ből és 1321-ből, amikor hatalmaskodási ügyeket zártak le vele. Mindkét ügy peregyezséggel zárult, s a béke zálogaként egyeztek meg a házasság megkötésében.

Az első esetben Kardos Miklós fia János mester⁵⁵ perelte Aba nembeli Marhard fia Mihályt⁵⁶, János fiait: Simont és Lászlót, és Pál fia Jánost⁵⁷ Buzita faluban lévő háza elpusztítása, a neki és szüleinek okozott jogtalanság, négyezer márka értékű kincs elvitele, szervienségének halála miatt. A felek végül megegyeztek: János elállt a pertől, Mihály pedig lemondott minden oklevélről és privilégiumról, amit János 6 falujáról birtokolt. A béke érdekében néhai Marhard fia Imre fia Péter⁵⁸ feleségül kellett vegye János *sororját* vagy *neptisét*, tudniillik Endre mester lányát, s János a 6 faluból egyet cserébe odaadott Endre lányának, Anith-nak, az eljegyzés idején pedig Péternek. A megegyezés szerint, ha a házasság nem jön létre, vagy pedig gyermektelen lesz, a falu Jánosé marad.⁵⁹

A másik esetben a Sár melléki László fia András a maga és testvérei, továbbá rokonai, Joachim fiait: János, Mihály és Miklós nevében perben állt Ehellős fia Miklós⁶⁰ mesterrel testvére, Csorba Márton halála, birtokok lerombolása, András megsebesülése ügyében. A felek oly módon egyeztek meg, hogy András feleségül vette Miklós mester *sororját*, Batiz leányát. Miklós rokonává és *fraterévé* fogadta Andrást, aki cserébe felmentette Miklós mestert.⁶¹

Nem tudhatjuk, az érintett felek mit gondoltak a házasságról, bár, mint láttuk, az egyik esetben rendelkeztek arról is, hogy mi történjék akkor, ha a házasság nem jön létre, vagy gyermektelen marad. A lányok valószínűleg nem nagyon tehettek semmit a jövődöbelijük ellen.

Nők tulajdona elleni hatalmaskodások

A rablás valamely idegen dolog eltulajdonítása végetti erőszakos cselekedet, amit elvileg halállal büntettek.⁶² III. András idején a rablás már a hatalmaskodások közé tartozott.⁶³

Öt ilyen ügyről tudunk a vizsgált korszakban. Három esetben peregyezés született, egyben esküvel döntöttek, az ötödikben nem született ítélet.⁶⁴ Az első peregyezés ügyben az oklevél nem részletezi, hogy kik voltak a károsult nők, vagy hogy mit tulajdonítottak el tolvajok.⁶⁵ A második esetben egyik fél sem ártatlan; Éliás *comes* fia János, *neposai*: Pál és Domonkos, Inok fiai, valamint menyé, Inok özvegye pereskedett erdő és gyümölcsfák kiirtása, 12 hold szántó és földjük hatalmaskodással történő művelése és 1 ház eladása, valamint pusztítások miatt

⁵⁵ ENGEL II. 124.

⁵⁶ 1311–1315 között abaúji ispán, 1328-ban bolondóci várnagy. ENGEL II. 231.

⁵⁷ Szécsényi Tamás familiárisa, szolnoki (al)ispán: 1338–1341, 1343–44: gömöri ispán. ENGEL II. 231.

⁵⁸ Druget Vilmos familiárisa, 1342-ben borsodi alispán, 1355-ben szepesi ispán és várnagy. ENGEL II. 231.

⁵⁹ ANJOU OKL. V/366. sz. Buzita (Abaújvár m.) ma Buzica, Sz.

⁶⁰ Árokközi Ehellős fia Miklós Lackfi András familiárisa, vasi alispán: 1355–56. ENGEL II. 15.

⁶¹ ANJOU OKL. VI/313. sz.

⁶² BÉLI 2009. 209.

⁶³ BERTÉNYI 2000. 291. (1298/3.)

⁶⁴ ANJOU OKL. III/543. sz.

⁶⁵ ANJOU OKL. IV /399. sz.

Henrikkel, Fekete Miklóssal és fiaival. Ugyanakkor Henrikék őket vádolták Tusa falujuk lerombolásával, asszonyok bántalmazásával, 3 asszony megverésével és 50 márka kár okozásával. Végül megegyeztek a felek, hogy az ellenségeskedést beszüntetik.⁶⁶

Detre lánya, András fia özvegye javainak feldúlása és elvitele ügyében folyt vizsgálat Demeter fiai: János⁶⁷ és Salamon⁶⁸ *comesek* ellen. Az ügyben megegyezés született: Demeter fiainak 50 márkát kellett fizetnie két részletben. Amennyiben a sértett rokonai, László *comes* András mester sári kápolnájában a vasvári káptalan 1 tagja jelenlétében június 11-én esküt tesz, hogy *sororja* javainak elvitelekor 50 márka kárt okoztak a Demeter-fiak, akkor ezt az összeget is fizessék meg a két határnapon. Ha pedig András mester június 11-én 47 nemes személlyel együtt e sári kápolnájában a káptalan embere előtt esküt tesz *sororj*uknak a Demeter-fiak által okozott 50 márka ügyében, a Demeter-fiak újabb 50 márkát fizetnek. A fizetést követően 1322. február 23-án a Demeter-fiak 47 nemessel Sár városban a káptalan embere jelenlétében egy napra be lesznek zárva egy börtönként szolgáló házba, majd onnan mint bűnösök kijöve könyörögnek András és János mestereknek.⁶⁹ Tehát a tetemes pénzbírságon kívül a támadóknak *még vezekelniük* is kellett.

Az utolsó ügyben esküvel döntöttek: Mihály fia István fia Jánost többek közt azzal vádolták, hogy Tamás özvegyétől egy ökröt, jobbágyaitól pedig a termést elvette. Jánosnak 1323. október 26-án esküt kellett tennie a váradi káptalan előtt két nemes személlyel együtt arról, hogy nem követte el mindezeket,⁷⁰ ami a káptalan október 27-i oklevele szerint meg is történt.⁷¹ Valószínűleg felmentették az eskü alapján.

Egyik eset alapján sem következtethetünk tehát a rablás elleni büntetésre, de egy dolog bizonyos: valószínűleg nem halálbüntetést szabtak ki, mint ahogyan azt a törvény előírta.

A nők tulajdona elleni vétségek egyik speciális esete a lemeztelenítése (*denudatio*) hétszer fordult elő a vizsgált okleveles anyagban, és mindössze egy alkalommal párosult nemi erőszakkal. Viszont több olyan dokumentumot is ismerünk, ahol lányokon, asszonyokon kívül férfiakat is lemeztelenítettek, ezek alapján kijelenthető, hogy a bűncselekmény elsősorban a ruhák megszerzésére irányult, és *nem volt szexuális* jellegű. A perek nagy többségében nem született ítélet, egy pedig peregyezséggel zárult.⁷²

A fennmaradó hat említésből egyben tudjuk, hogy kinek a rokona a sértett. 1312. július 29-én László fia Ugrin mester⁷³ János fia György egyik nővérének a ruháit vette el.⁷⁴

Két esetben csak azt tudjuk meg, hogy a sértettek nemes asszonyok, és hogy

⁶⁶ ANJOU OKL. I/167. sz.

⁶⁷ Mikcsfi István familiárisa, zalai ispán: 1357, királynéi udvari lovag: 1369–84, Vilmos osztrák herceg udvarmestere, csongrádi ispán: 1384. ENGEL II. 208.

⁶⁸ Kőszegi András familiárisa, vasi alispán: 1314. ENGEL II. 208.

⁶⁹ ANJOU OKL. VI/154. sz. Sár (Vas m.) ma Sárvár.

⁷⁰ ANJOU OKL. VII/523. sz.

⁷¹ ANJOU OKL. VII/529. sz.

⁷² ANJOU OKL. V/509. sz.

⁷³ Kőszegi János familiárisa, döbröközi várnagy: 1312. ENGEL II. 250.

⁷⁴ ANJOU OKL. III/408. sz.

mennyien estek áldozatul a hatalmaskodóknak. 1318-ban vizsgálatot tartottak a veszprémi káptalan, valamint a veszprémi püspök panaszja alapján Lőrente fia Tamás ellen.⁷⁵ Az oklevélben szereplő számos vádpont között kétszer is szerepel a lemeztelenítés: egyszer 16 nemes asszonyt, egy másik alkalommal 4 nemes úrasszonyt tettek csupasszá.⁷⁶

Nem csak ezeket a nőket, hanem például András *comes* fiait: Pált és Andrást is lemeztelenítették, valamint a 16 nemes asszony ügyénél az oklevél hozzáteszi, hogy minden ingó javaiktól megfosztották őket. Károly Róbert parancslevelében⁷⁷ nem szerepelt vádként a nők lemeztelenítése és bántalmazása. A jelentésben mintegy mellékesen említették meg ezt az incidenst, amit az is bizonyít, hogy a sértett férfiak nevei még a káptalani jobbágyok esetében is szerepeltek, míg a nőké nem, *pedig nemes asszonyokról* volt szó. Talán a nőket akarták megkímélni a szegénytől, de az is lehetséges, hogy egyszerűen nem tartották fontosnak a női sértetteket. Nem tudjuk azt sem, hogy született-e ítélet az ügyben.

A következő eset sértettje viszont éppen az előbbi ügy vádlottja, Lőrente fia Tamás. Egy 1319. június 11-én kelt oklevél szerint Tamás mester birtokait több alkalommal hatalmaskodva megtámadták, lányokat és asszonyokat meztelenítettek le.⁷⁸ Az ügyben vizsgálatot tartottak,⁷⁹ de a jelentésben már nem tértek ki a nők lemeztelenítésére. Az ügyben a vizsgált időtartamon belül nem született ítélet.

A következő esetben is csak a panasz és a jelentés maradt ránk, az ítélet nem. Tamás fiai: László⁸⁰ és Donch⁸¹ vádolták Nana fia Andrást és Andronicus fia Lászlót, hogy kirabolták Zemplén és Toronya birtokaikat, illetve Toronya faluban felégettek 2 telket, lányokat meztelenítettek le és súlyosan megsebesítettek 3 jobbágyot. Mindezzel a sértettek szerint 50 márka káruk keletkezett.⁸² A jelentés igazolta a vádakát, de nem említette a lemeztelenítést, illetve a kár mértéke sem ismeretes.⁸³

Nők hatalmaskodása

Néhány alkalommal *nők is követtek el hatalmaskodásokat*, három olyan esetet találtam, amiben nők neve is felmerül tettestársként. Egy esetben egy özvegy, akinek neve sajnos olvashatatlan az erről szóló oklevélben, állítólag férjének: Péternek testvérét, Miklós fia Miklóst akarta megfosztani Hanva és Runya birtokoktól, annak rokonainak felbujtására.⁸⁴

A másik két esetben ismerjük a hatalmaskodással vádolt nők keresztnéveit is. Henrik⁸⁵ lánya, Anna pere 1321. április 15-én kezdődött a szépesi prépost előtt

⁷⁵ ENGEL II. 70.

⁷⁶ ANJOU OKL. V/32. sz.

⁷⁷ ANJOU OKL. V/23. sz.

⁷⁸ ANJOU OKL. V/483. sz.

⁷⁹ ANJOU OKL. V/532. sz.

⁸⁰ Zempléni ispán: 1308–21, pataki ispán: 1314. ENGEL II. 235.

⁸¹ ENGEL II. 235.

⁸² ANJOU OKL. V/39. sz. Zemlyn (Zemplén m.) ma Zemplín, Sz.; Torona birtok és falu (Zemplén m.)

ma Kistoronya/ Malá Trňa és Nagytoronya Vel'ká Trňa, Sz.

⁸³ ANJOU OKL. V/40. sz.

⁸⁴ ANJOU OKL. IV/76. sz. Hanva (Gömör m.) ma Chanava, Sz.; Runya (Gömör m.) ma Rumnice, Sz.

⁸⁵ Rikalf fia Henrik sárosi várnagy: 1311–12, sárosi ispán és toboli várnagy: 1312–14. 1315-ben halt

apja testvéreivel. Henriknek nem volt fiúörököse, így Anna az ügyvédje, Móric révén apja birtokait kérte, mint fiú és lány a szepesi lakosok szokása szerint, de a Rikalf-fiak közölték, hogy oklevelük van arról, hogy Magyarország nemesi szokásai alá tartoznak. Mivel az ezt bizonyító oklevél a székesfehérvári káptalannál volt, a pert június 14-ére halasztották.⁸⁶

Anna férjhez ment közben, mert 1321. október 6-án már Ferenc fia Tamás mester⁸⁷ szepesi várnagy képviselte. A felek elvileg megegyeztek: Anna s általa férje megkapta Szalók birtokot, olyan feltételekkel, hogy amennyiben Anna örökösök nélkül halna meg, akkor is Tamásé maradjon a rendelkezési jog.⁸⁸

Ugyanakkor még aznap Rikalf fia Rikalf⁸⁹ mester tiltakozott a szepesi káptalan előtt Szalók birtok miatt, ugyanis, mint kiderült, akarattuk ellenére örökítették el azt Annának és Tamás mesternek, aki Tarca birtokukból és tartozékaiból önkényesen szakított ki részeket leánynegyed címén.⁹⁰ Rikalf mester fiai: László⁹¹ és Kelemen⁹² tiltották Tamás mestert Szalók birtok elfogadásától és elfoglalásától, de tiltakozásuk ellenére azt mégis Anna és férje kapta meg,⁹³ ráadásul 1322. június 24-én Károly Róbert király Tamás kérésére megerősítette a Szalók átadásáról szóló oklevelet.⁹⁴

A harmadik esetben két nőt és férjeiket közösítették ki a budai domonkos rendi beginák kérésére. A per Bors HENCH budai polgár és felesége, Margit, illetve a beginák közt zajlott egy budai ház és szőlő ügyében, s a beginák kérésére Tamás érsek kimondatta a kiközösítést két budai és egy pesti plébános révén egyrészt Margitra és HENCH-re, másrészt Egebert-re és feleségére, Dymunda asszonyra a kiközösítési ítélet akadályozása miatt. Az utóbbiak pert indítottak Albath, Merz, Alaha és Krisztina beginák ellen, és megidéztek az érseket és *executorát* a kiközösítés visszavonásáért. A beginák 10 márka kárterítést, a ház és a szőlő birtokába történő visszaállításukat szerették volna elérni, amelyeket Dymudis asszony és Ebur hatalmaskodva foglaltak el tőlük.⁹⁵ A perben nem született ítélet.

Az egyes ügyek vizsgálata alapján megállapítható, hogy a felek megegyezésre törekedtek, és *csak kevés esetben* mondtak ki halálos ítéletet a hatalmaskodóra, legtöbbször pénzzel, vagy birtokokkal váltották meg magukat. Mind a sértettek, mind az elkövetők elég nagy társadalmi változatosságot mutatnak, bár az alacsonyabb rangú elkövetők jobbra valamely hatalmasság parancsára, vagy felbujtására követtek el hatalmaskodásokat.

meg fiú utód nélkül. ENGEL II. 240.

⁸⁶ ANJOU OKL. VI/91., 95. sz. Szepesvár (Szepes m.) Spišský Hrad, Sz. A szepesi káptalan (Szepes m.) ma Szepeskáptalan/Spišska Kapitula, Sz.

⁸⁷ Semsei Ferenc fia Tamás Druget Fülöp familiárisa, szepesi alispán és szepesvári (al)várnagy: 1318–26. ENGEL II. 212.

⁸⁸ ANJOU OKL. VI/277. sz. Szalók (Sáros és Szepes m) ma Alsószalók (Nižný Slavkov) és Felsőszalók (Vyšný Slavkov), Sz.

⁸⁹ ENGEL II. 240.

⁹⁰ ANJOU OKL. VI/278. sz. Tarca (Sáros m) ma Tarysa, Sz.

⁹¹ Udvari ifjú: 1337–39, udvari lovag: 1345–47. ENGEL II. 240.

⁹² Udvari ifjú: 1339, udvari lovag: 1345–46. ENGEL II. 240.

⁹³ ANJOU OKL. VI/279. sz.

⁹⁴ ANJOU OKL. VI/278. sz.

⁹⁵ ANJOU OKL. II/479., 481., 495., 506., 522., 552. sz.

Munkámat jelentősen megnehezítette, hogy a források sokszor *meglehetősen szűkszavúak* a női sértettekkel kapcsolatban. Még a nemesi származású nőket sem említik név szerint, szemben például a hatalmaskodást elkövető szerviensek és familiárisok neveinek részletes felsorolásával. A köznemesség és a jobbbágyság asszonyai majdnem teljesen névtelenek maradnak, de ha nevüket nem is, a velük kapcsolatos jogsértéseket azért megőrizték számunkra az okleveles források, így végül módunkban áll kicsit betekinteni életükbe. A téma természetesen még további kutatásokat igényel, újabb szempontok bevonásával, illetve az időhatárok kitágításával.

BIBLIOGRÁFIA

- ANJOU OKL. = *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. I–VI. (1301–1322)* Szerk. KRISTÓ GYULA. VII. (1323) Szerk. BLAZOVICH LÁSZLÓ–GÉCZI LAJOS. Budapest–Szeged, 1990–2000.
- AO = *Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis I. (1301–1321)*. Szerk. NAGY IMRE. Budapest, 1878.
- BÉLI 2009. = BÉLI GÁBOR: *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*. Budapest–Pécs, 2009.
- BERTÉNYI 2000. = *Magyar történeti szöveggyűjtemény 1000–1526*. Szerk. BERTÉNYI IVÁN. Budapest, 2000.
- BÓNIS 1943. = BÓNIS GYÖRGY: *Magyar jogtörténet I*. Kolozsvár, 1943.
- CJH = *Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár. 1000–1526. évi törvényczikkek*. Szerk. MÁRKUS DEZSŐ. Budapest, 1899.
- ECKHART 2000. = ECKHART FERENC: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Budapest, 2000.
- ENGEL = ENGEL PÁL: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II*. Budapest, 1996.
- FÜGEDI 1999. = FÜGEDI ERIK: *Az Elefánthyak. A középkori nemes és klánja*. Budapest, 1999.
- HAJNIK 1899. = HAJNIK IMRE: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt*. Budapest, 1899.
- KARÁCSONYI = KARÁCSONYI JÁNOS: *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. Budapest, 1995. [reprint]
- KÓFALVI 2004. = KÓFALVI TAMÁS: *A hatalmaskodás bűne és a nők a középkori Magyarországon. Palimpszeszt 21 (2004)*. Internetes elérhetőség: http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/21_szam/10.html
- KÓFALVI 2006. = KÓFALVI TAMÁS: „... A rosszat rosszal tetézve...”. *Hatalmaskodási esetek a középkori Dél-Dunántúlon*. Szeged, 2006.
- MEZEY 2007. = *Magyar jogtörténet*. Szerk. MEZEY BARNA. Budapest, 2007.
- ZSOLDOS 1994. = ZSOLDOS ATTILA: *Hatalmaskodás*. In: *Korai magyar történeti lexikon*. Főszerk. KRISTÓ GYULA. Budapest, 1994. 255.
- ZSOLDOS 2011. = ZSOLDOS ATTILA: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. Budapest, 2011.

Acts of Might and Women in the Charters between 1301–1323

In this paper, I am dealing with the acts of might committed against women in Hungary between 1301 and 1323. I found this period interesting, because there was no centralized authoritative power in the country until 1323, which greatly benefited the violent offenders. Later on, I would like to investigate if there was or not a difference between the number of acts of might committed and the type of these offences during peace time and during the long period of political crisis.

There is no clear-cut legal definition of the act of might during the investigated period. Therefore, in this article I have examined every case in which violent acts were committed against the freedom or property of women, or themselves. I tried to categorize the cases, though some of them are quite complex.

It can be established, that women were mostly the victims of acts of might, though in some cases they were the ones who committed them, in most cases as collaborators. Based on the results of my investigation, it can be stated that the opposing parties tried to seek agreement whenever possible, and the death sentence, which was the theoretical punishment for committing acts of might, was rarely executed. In most cases, the accused redeemed themselves by offering money or estates in exchange for their lives. Both the offenders and the victims came from a broad range of social backgrounds, though it is important to note that in most cases the lower ranking offenders were acting on the orders of high ranking individuals.

The charters are often reticent about the female victims. Even women of noble birth are not referred by name. The women of the lower nobility and peasant classes are almost entirely kept anonym, though even if the sources are silent about their names, they have faithfully kept the details of the offences against them, which enables us to get an insight into their lives.